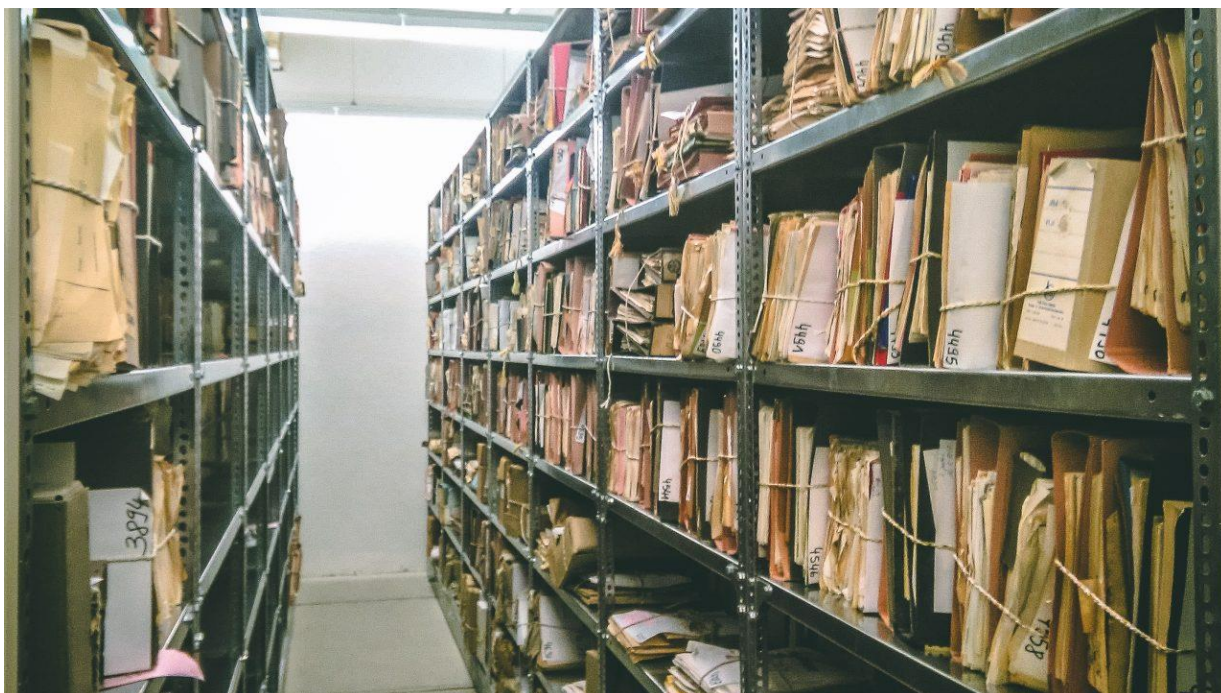

'De andres liv' – en historie om overvågning i 80'ernes DDR, der trækker tråde til nutiden

For 30 år siden faldt Berlinmuren og gav den kolde krig en slags happy ending, som få havde turdet håbe på. I den anledning genbesøger Andreas Marklund en moderne filmklassiker om overvågning og modstand i DDR.

STASI's arkiv i Berlin indeholder mange oplysninger, blandt andet 1,8 millioner fotos, 23.700 lydoptagelser og 111 kilometer dokumenter, indekseret ved hjælp af indekskort

Artiklen er skrevet af: Andreas Marklund, Forskningschef på ENIGMA – Museum for post, tele og kommunikation

Hovedparten af handlingen i Florian Henckel von Donnersmarcks 'De andres liv' (2005) udspiller sig ganske vist i 1984, men 1989 – og den ånd af frihed og demokrati som dette årstal repræsenterer – er alligevel et fundamentalt element i filmens dramaturgi.

Først må det imidlertid fastslås, at valget af det væsentligt mere ominøse 1984 som startpunkt for fortællingen er ualmindeligt træfsikkert.

Dette år var i sig selv et isnende lavpunkt under de bistre slutfaser af den kolde krig, der foldede sig ud i begyndelsen af 1980'erne – inden Gorbatsjovs indtræden på scenen og vejen mod afspænding og *glasnost* (åbenhed) blev påbegyndt.

Men 1984 er også titlen på George Orwells nærmest ikoniske roman fra 1949: en dystopisk science-fiction om en ubarmhjertig diktaturstat, hvor borgerne lever i konstant frygt for en altseende leder kaldet 'Big Brother'.

For en politisk thriller om overvågning, magt og totalitære løgne, er dette naturligvis en oplagt reference.

1984 i virkeligheden

Orwells dystopi blev undfanget under 2. verdenskrig og var i al væsentlighed baseret på politiske tendenser, som i forfatterens egen samtid kom tydeligst og allermost uhyggeligt til udtryk i Hitlers Tredje Rige og Sovjetunionen under Stalin.

Ligesom karaktererne i Orwells roman blev borgerne i disse diktaturstater skræmt til tavshed og kollaboration af angiveligt altseende sikkerhedstjenester som Gestapo og KGB.

Som studie i totalitarismens mekanismer har *1984* imidlertid også relevans for vores forståelse af udviklingen i Øst- og Centraleuropa under den kolde krig.

Her blev sikkerhedstjenester á la østtyske STASI brugt af sovjetiske marionetregimer som styreværktøjer til at indpode politisk konformisme hos befolkningen.

Ministeriet for statssikkerhed

STASI var en forkortelse for Ministeriet for statssikkerhed og blev oprettet i 1950 med det overordnede formål at virke som kommunistpartiets »skjold og sværd«.

Det var en omfangsrig og yderst vidtforegrenet sikkerhedstjeneste, der ifølge kommunistpartiets visioner skulle overvåge borgerne hele vejen fra vugge til plejehjem.

Hensigten var blandt andet opdragende. Ambitionen var et skabe en ny, socialistisk personlighed, der ikke evnede at stille kritiske spørgsmål til staten, partiet eller den marxistiske ideologi.

I tiden omkring Berlinmurens fald havde STASI cirka 90.000 fuldtidsansatte agenter og 189.000 såkaldte uofficielle medarbejdere (på tysk IM eller *Inoffiziel Mitarbeiter*): almindelige borgere som på grund frygt, ideologisk overbevisning eller andre årsager indrapporterede naboer, kollegaer eller familiemedlemmer til STASI.

Mistænksomhed over alt

Den omfattende overvågning generede en stemning af frygt og mistro, der gennemsyrede samtlige niveauer af det østtyske samfund.

Kommunistpartiet havde øjne og ører over alt, i hvert fald ifølge den statslige propaganda. Den enkelte borger kunne gå ud fra, at alle telefonsamtaler blev aflyttet og alle breve åbnet – og at enhver i familien, på skolen eller arbejdspladsen kunne være angiver for STASI.

I sin banebrydende *The File: A Personal History* (1997) giver den britiske historiker Timothy Garton Ash en rammende beskrivelse af mentaliteten i DDR i begyndelsen af 1980'erne:

»Der er mistænksomhed over alt,« skriver han med tydelig afsmag. »Den rammer dig i baren, lurer i telefonen, rejser med dig på toget. Hvor som helst to eller tre mennesker er samlet, vil mistænksomheden være tilstede.«

STASI-mandens metamorfose

I 'De andres liv' følger vi en grå STASI-officer ved navn Gerd Wiesler, som får til opgave at overvåge den hyldede og tilsyneladende partiloyale dramatiser Georg Dreyman.

Dreymans lejlighed bliver fyldt med skjulte mikrofoner, og Wielser og hans team skriver detaljerede rapporter om alt, hvad der foregår i det lille forfatterhjem: samtaler, fester, sex og skænderier.

Wiesler er en ideologisk overbevist STASI-agent: en systemets mand i sjæl og hjerte, som i begyndelsen af filmen karakteriserer den bohemiske Dreyman som »arrogant« og i al almindelighed suspekt.

Hans overordnede derimod har alt andet end idealistiske motiver til at igangsætte overvågningen. Den ene gør det for karrierens skyld, den anden for at stjæle Dreymans kæreste – som han allerede udsætter for psykisk og seksuel vold i sin sorte ministerbil.

Wielser bliver gradvist bevidst om dette magtmisbrug, og når illusionerne revner for den gamle systemlakaj, forsøger han at bruge sin magt som overvåger til at beskytte Dreyman og hans udsatte kæreste.

Denne metamorfose er hovedsporet i 'De andres liv'.

Epilogen udspiller sig efter Berlinmurens fald, hvor Dreyman lige som mange andre forhenværende DDR-borgere undersøger sin egen sagsmappe i STASI's arkiver.

Han chokeres over mængden af indsamlede informationer, og hvor tæt på sikkerhedstjenestens tentakler faktisk kom.

Men han finder også Wieslers bevidste fabrikationer og indser, at der også i DDR-regimets dyb eksisterede 'et godt menneske'.

Fra overvågning til frihed

Filmene handler altså om et samfunds udvikling fra totalitær overvågning og undertrykkelse til frihed, demokrati og fremtidshåb.

Den afspejler således den dybtgående forvandling, som prægede tysk og europæisk historie gennem 1980'erne og 1990'erne.

Et vagttårn i Stasi-fængslet, Berlin-Hohenschönhausen, der husede politiske fanger sad. Efter 1961 blev det primært brugt til mennesker, der havde forsøgt at flygte fra Østtyskland.

Det var også sådan, den blev modtaget af de fleste kritikere, da den udkom i midten af 00'erne; som endnu et stykke velkomponeret tysk *Vergangenheitsbewältigung* – altså et filmisk forsøg på at komme de mange dæmoner til livs, der hjem søger Tysklands moderne historie.

Den blev sammenlignet med periodens tyske film, der ligeledes behandlede 1900-tallets traumer, ikke mindst Hitlerskildringen *Der Untergang* (2004) og den humoristiske DDR-fabel *Goodbye Lenin* (2003).

Overvågningstemaet kom således lidt i baggrunden – eller blev i hvert fald hengemt til et overstået kapitel i den kommunistiske østbloks historie, på den rigtige side af 1989.

Ebbe Iversen konstaterede for eksempel i *Berlingske Tidende*, at man frydede sig dobbelt ved mødet med 'De andres liv', dels over at »så meningsfuld en historie kan fortælles så underholdende« og »dels over, at DDR ikke eksisterer mere.«

Friheden fra 1989 blev en parentes

Men filmen kunne også betragtes fra et andet perspektiv. Med en subtil henvisning til Orwells *1984* – hvor Big Brother's sikkerhedstjeneste bliver kaldt »tankepolitiet« – udformede *Weekendavisens* Bo Green Jensen sin anmeldelse til en advarsel om hemmeligt statslig overvågning i går, i dag og i morgen:

»Stasi var ikke kun noget som man havde 'damals in der DDR'. Tankepolitiet findes alle vegne, hvor staten helst ser, at borgerne tænker politisk korrekt. Denne film giver et levende indtryk af, hvordan det var og hvordan det kan blive.«

Fra et overvågningshistorisk perspektiv er dette en rammende betragtning. 1989 fik enorm betydning for Europas politiske og kulturelle historie, men i forhold til netop overvågning blev 'ånden fra 1989' – som alle os, der var unge i 1990'erne kan huske – en kort og lykkelig parentes.

Systematisk overvågning er normaltilstanden

Parentesen sluttede med terrorangrebene mod USA 11. september 2001. Den hemmelige statslige overvågning begyndte igen at ekspandere, nu med hjælp fra de digitale teknologier, som i de glade 90'ere var begyndt at flette sig sammen med almindelige menneskers dagligliv.

For eksempel var det i 2006 – samme år som 'De andres liv' havde dansk premiere – at Justitsministeriet udstedte den såkaldte '[Logningsbekendtgørelse](#)': den lov, som dikterer, at landets teleselskaber skal gemme oplysninger om samtlige danskeres færden på internet og brug af mobiltelefonen.

Altså: den lov som ligger til grund for den verserende skandale om politiets brug af fejlagtige teledata som objektive beviser i danske retssager.

I denne sammenhæng bør det imidlertid også nævnes, at heller ikke '9/11' og 2001 holder som et decideret nybrud i forhold til overvågning.

Effekten var snarere en tilbagevenden til normaltilstanden. Til den alarmistiske normaltilstand som havde præget regeringer og myndigheder i Europa fra udbruddet af første verdenskrig i 1914 til Berlinmurens fald i 1989.

Det er dog en anden og langt større historie, som vi nok får anledning til at genbesøge og bore dybere i ved en senere lejlighed.

- LÆS OGSÅ: [Kinas nye sociale pointsystem er et spil om medborgerskab](#)
- LÆS OGSÅ: [Magtens øjne og ører: Almindelige borgere har altid spillet en rolle i overvågning](#)
- LÆS OGSÅ: [Sønderrevne Stasi-dokumenter samles af ny software](#)
- LÆS OGSÅ: [Fem ting, du skal vide om overvågning](#)
- LÆS OGSÅ: [Er frygten for Kinas 'Big Brother'-lignende sociale system overdrevet?](#)

\ Kilder

- [Andreas Marklunds profil \(ENIGMA\)](#)
- [Andreas Marklunds profil \(Forskerzonen\)](#)
- [De andres liv \(Det Danske Filminstitut\)](#)
- ['Logningsbekendtgørelse'. Retsinformation \(2006\).](#)
- **\ Forskerzonen**
- Denne artikel er en del af [Forskerzonen](#), som er stedet, hvor forskerne selv kommer direkte til orde.
- Her skriver de om deres forskning og forskningsfelt, bringer relevant viden ind i den offentlige debat og formidler til et bredt publikum.
- Forskerzonen er støttet af Lundbeckfonden.